

Posudek diplomové práce Barbory Hakenové

Jazyk české menšiny ve vesnici Repinka na Sibiři

Diplomová práce Barbory Hakenové se zabývá zajímavým, dosud u nás nezpracovaným a velice důležitým tématem – jazykem nejstarší generace Čechů žijících na západní Sibiři. Je třeba velice ocenit autorčinu odvahu pustit se do tematiky, jejíž zpracování vyžadovalo nemalé znalosti (nejen z češtiny, ale i ruštiny, ukrajinštiny, historie apod.) i nemalé osobní nasazení a časovou investici. Autorce se totiž podařilo nejenom úzce spolupracovat s ruskými vědci, kteří se tomuto tématu již částečně věnovali, a opatřit si od nich materiál pro analýzu, ale také získat stipendium, osobně navštívit zkoumané lokality a pořídít další nahrávky tamní češtiny. To vše vyžadovalo větší samostatnost a úsilí, než je u diplomových prací běžné, a je to tedy jednoznačným kladem práce. Získaný jazykový materiál je navíc k dispozici pro další možné analýzy a srovnání.

Bohužel, kromě těchto nepopíratelných kladů má práce i určité nedostatky, které její hodnotu snižují. Ty hlavní jsou podle mého názoru tři. Z obsahového hlediska je to fakt, že ačkoli autorka přepsala více než 5 hodin nahrávek, většina zkoumaných jevů (i těch hláskoslovných a tvaroslovných) se v tomto materiálu vyskytuje natolik řídko (obvykle se jedná celkově o jednotky výskytů, přičemž počet užití u jednotlivých mluvčích jen zcela výjimečně přesáhne 5), že na jejich základě nelze dělat v zásadě žádné závěry kromě prostého konstatování jejich existence. Proto např. tvrzení o upřednostňování nom. pl. živ. mask. na *-ši* před *-chi* (s. 53) při poměru celkových výskytů 7 : 11 u 9 mluvčích považuji za příliš odvážné a na daném materiálu statisticky neověřitelné. Podobně nelze na základě tabulky na s. 60 tvrdit, že zakončení *-aj*, *-ej* „zřetelně převládají“ nad *-eji*, *-aji* s výjimkou mluvčích M7 a M9, neboť např. u mluvčího M5 je poměr výskytů 1 : 2 a mluvčí M11 použil tento tvar celkově pouze jednou, výsledky jsou tedy statisticky zcela neprůkazné (tj. kvůli malému počtu výsledků nemůžeme s dostatečně velkou mírou pravděpodobnosti říci, že zjištěné rozdíly nejsou způsobeny náhodou). „Průkaznější statistická zjištění“ tedy autorka v rozporu se svými slovy (s. 64) neuvádí nikde, neboť nikde průkaznost svých výsledků neověřuje (a vzhledem k nízkému počtu výskytů by většinou ani nemohla ověřovat) žádnými statistickými testy. Je škoda, že se o to nepokusila alespoň tam, kde by jí to hodnocený materiál umožňoval, tj. u konkurence spojek *a* a *i* (tu překvapivě hodnotí v tabulce na tak malém náhodně vybraném vzorku textu, že počet výskytů je opět pro jakékoli průkazné závěry příliš nízký, navíc své výsledky nijak neporovnává se situací v Čechách). Jsem si samozřejmě vědoma časové náročnosti přepisů, nicméně pokud by autorka např. chtěla výsledky své práce publikovat v některém odborném periodiku (což by bylo velice žádoucí), bylo by nutné rozšířit zkoumaný materiál o další nahrávky tak, aby byl reprezentativnější.

Dalším problémem práce je jistá kompoziční nejasnost (zejména rozdělení výkladu do kapitol a jejich označení) a ne vždy správná klasifikace zkoumaných jevů. Několik příkladů:

Ve shrnutí tvarosloví na s. 63 není jasné, jestli vyjmenované nářeční podoby nebyly zaznamenány proto, že mluvčí dané slovní tvary vůbec nepoužili, nebo proto, že místo toho použili tvary shodné se spisovnou češtinou. Pokud platí druhá možnost (což je z porůznu uváděných příkladů evidentní např. pro číslovky zakončené na *-náct*), mělo by to být na tomto místě uvedeno (nejlépe včetně počtu výskytů spisovné podoby) a zjištěný stav by neměl být hodnocen slovem „bohužel“.

Není mi jasné, o čem pojednává kapitola 6.3.4.1. Věty typu „uvažuj se kartoški“, „jak se zdelá wjenek“ (s. 66) nejsou věty s nevyjádřeným podmětem, ve kterých by bylo „zachováno zvrtné zájmeno se“. Některé věty v první ze zde uváděných promluv (receptu na vaření polévky) skutečně nemají vyjádřený podmět a obsahují *se*, není ale vysvětleno, proč zrovna ve větách s nevyjádřeným podmětem bychom měli očekávat vyšší výskyt konkurenční konstrukce s 2. os. sg. prez. než ve větách s podmětem vyjádřeným (navíc není pravda, že se konstrukce s aktivním slovesem v materiálu objevila jen ve dvou případech uvedených na s. 67, protože několik případů je uvedeno na s. 66 ve zmíněném receptu na polévku).

Kapitoly zabývající se lexikálními přejímkami z ruštiny (*posle, daže...*) by myslím bylo vhodnější řadit do oddílu věnovaného lexiku, ne syntaxi. Klasifikace elementu *po-* v konstrukcích jako „*s wnuakama po-česki mluwi*“ jako předložky (s. 69) mi připadá ze synchronního hlediska problematická (v současné ruštině už se o předložku nejedná); záleží ale také na tom, kde byl umístěn slovní přízvuk, jestli jako v češtině, nebo jako v ruštině.

Některé nadpisy kapitol neodpovídají jejich obsahu (kapitola 6.2.3.2 nepojednává jen o tvaru *tejch*, ale i o jiných tvarech, kapitola 6.2.5.3 se zabývá i jiným slovesem, než je uvedeno v nadpisu apod.). Ve většině shrnutí kapitol i v závěrečném souhrnu jsou uváděny i jevy, o kterých předtím vůbec nebyla řeč (např. nadměrný zájmenný genitiv na s. 71, instrumentál místo spojky *jako* v tabulce na s. 72 apod.).

U některých kapitol není jasné, co přesně je jejich záměrem: např. podle textu kapitoly 6.3.3 se zdá, že se zabývá užíváním zájmena *to* na (nijak blíže nepopsaných) pozicích, kde ruština zájmeno (nikdy? obvykle?) nemá, připojená tabulka a graf jsou ale bez jakéhokoli upozornění věnovány úplně jinému problému, a to konkurenci podob *to* a *eto* (což je navíc problematika, které nepatří do kapitoly o syntaxi). Také v kapitole 6.3.13 není vždycky jasné, proč je daný jev popisován, když není nářečně nijak specifický (resp. není uvedena očekávaná nářeční podoba; např. u konstrukce označující věk osoby). Kromě toho zde vypsaná užití *tak* nelze podle mého názoru všechna na základě uvedených úryvků (možná jen příliš krátkých) klasifikovat jednoznačně jako navazovací částici (např. *její maminka, tak i won* – v první části by mohlo být elidováno *jak*). Ve větách jako „*abi wostala wona*“ není sloveso v minulém čase, ale v kondicionálu přítomném (s. 70).

Zásady přepisu ukázek jsou místy formulovány matoucím způsobem a zároveň jsou neúplné: z formulace „Objevuje se nápadná měkkost konsonantů, které jsou v českém jazyce tvrdé, ale v ruštině měkké (zejména „*k*“), v několika případech potom velmi zadaní výslovnost „*i*“ po konsonantech (např. u verba cizí, byl atd.) – v takových případech je užito znaku „*y*“ (s. 80) se zdá vyplývat, že jsou ruské palatalizované konsonanty označovány pomocí *y*. O užívání apostrofu v prepisech (např. „*Nu a tadik S'ib'ir' je S'ib'ir'*“, s. 24) v zásadách přepisu není nic, naopak zde uvedené označování měkkosti konsonantů čárkou jsem v prepisech nenalezla.

Poslední slabinou práce jsou poměrně časté formální a formulační neobratnosti, chyby a překlipy, které sice až na výjimky nepřekážejí porozumění, působí ale rušivě a celkově snižují dojem z práce. Uvedu jen několik příkladů za všechny. Formulační neobratnosti nebo nedostatečně zkorigovaný text: „Cílem této práce je charakterizovat současný stav starousedlíků češtiny [...]“, „[...] severovýchodní oblast Čech opustili předkové současné komunity ve druhé polovině 19. století a poté žila na Krymu [...]“ (obojí s. 11); „Odvozeně podle počtu upsaných vystěhovalců [...]“, „[...] ruští sedláci i přes svůj demografický význam nedokázali sloužit účelům kolonizace“ (obojí s. 16); „Na území dnešní je známa ještě jiná komunita Čechů [...]“, „[...] pořídila více než 30 hodin trvajících audionahrávek mluvčích [...]“ (obojí s. 28); „Přestěhovali se do sousední větší Repinky nebo v nedaleké Voskresenky [...]“ (s. 32); „Diftongizovaných tohoto typu [...]“ (s. 47); „Původní diftong *ou* nacházíme v zápisech modliteb zachycen jako konsonantem *ov*.“ (s. 49); „Ohledně sufixu *-ej* se zs. čeština shoduje s jazykem reemigrantů z Malinovky, stejně tak jako formant *-kej*.“ (s. 63); „[...] se dodnes mluví jazykem s některými charakteristickými rysy severovýchodočeských nářečí [...], odkud přestěhovalci původně přišli [...]“, „hlásková změna v případě neexistence fonému *g*“ (obojí s. 110). Ojedinele do jazyka práce pronikly i rusismy („*Pracuje na závodě* [...]“, s. 33). V práci se také bez zjevného důvodu střídá 1. os. sg. a pl. („*Při zpracovávání materiálu postupujeme* [...] *Zde jsem navíc s laskavou pomocí doc. Skorvida zohlednila* [...]“, s. 37). Není „*herrenhut*“, ale *Herrnhut* (s. 14) a v odborném stylu není obvyklé tento původně místní název používat jako apelativum, navíc bez vysvětlení. Ve větě „[...] ale neurčité do skupiny slov, které se odlišují od spisovného jazyka [...]“ (s. 74) je kromě přehozeného slovosledu užitá i nespisovná koncovka (podobně i na s. 78 „[...] slova, které se mi nikde jinde nepodařilo dohledat“ a na s. 79 „[...] množství substantiv (zejména těch, které v zs. češtině neměly ekvivalenty) [...]).“

Ze stylistického hlediska působí neobratně, že se v některých pasážích poměrně často opakují tatáž nebo příbuzná slova, např. „U každého jevu **uvádíme** konkrétní doklady ze západní Sibíře, které jsou psány dialektologickou transkripcí. Pokud jsme zaznamenali pouze malý počet **výskytů** daného jazykového jevu, **uvádíme** je exhaustivně. Pokud se však v nahrávkách **vyskytuje** dokladů velké množství, **uvádíme** pouze vybrané příklady (v takových případech předchází textu zkratka např.). Každý jev je rovněž interpretován a je sledován jeho **výskyt** na území České republiky“ (s. 37); „Kromě výše uvedených dokladů byl **zaznamenán** pouze jeden další případ, kde jsme tuto změnu **zaznamenali**: *Koleda, koleda Ščepáne, co to vežeš ve džbáne?* {M1}. Dialektologové J. a P. Jančákovi tento jev v mluvě ukrajinských reemigrantů také **zaznamenali**:“ (s. 49).

Ne úplně řídké jsou i pravopisné nedostatky, a to jak v psaní interpunkce („[...] napsal svou etnografickou stat': *Češi Kavkazu v roce 1999* [...]“, s. 28; „Z toho bylo cca 15 hodin, nahráno S. Skorvidem [...]“, „Do lingvistického výzkumu jsem zahrнула, jak běžné rozhovory mezi krajany [...]“, obojí s. 30; „Oproti tomu, tam, kde se dvouhláska ou ve spisovné češtině objevuje běžně [...]“, s. 80; „Informanti jsou seřazeni podle toho, jak jsem při přepisování postupovala, nikoliv podle roku narození jako je tomu v tabulce výše.“, s. 81; „Jediný jazykový rys svč. nářeční oblasti, který se v vs. češtině pravidelně dodržuje je odsouvání předložky v ve spojení s letopočtem“, s. 111; „Maria (Manča) Kiselova a Rajsa (Rajka) Lipa naše informátorky“, s. 118), tak v psaní slov zvlášť nebo dohromady (např. „[...] od Čechů, co by Slovanů [...]“, s. 14). Z dalších formálních nedostatků je možno jmenovat nesjednocenou podobu popisek k fotografiím (často chybí tečky, obrázky nejsou číslovány, popisky jsou vzhledem k obrázkům umístěny různě a s různě velkou mezerou apod.), překlepy (např. „přejmenován“, „okrasu“, obojí s. 23; „v Novohradce“, s. 32; „čitá“, „uvádíme je“, obojí s. 37; „Dolady“, s. 44; „přízvukna“, s. 81; „Skovid“, s. 127), chybějící tečky za větami nebo poznámkami pod čarou (např. s. 23), špatné umístění mezer před nebo za interpunkčními znaménky („částice *dokonce/ ba i*“, s. 69).

Práce Barbory Hakenové i přes uvedené nedostatky podle mého názoru splňuje požadavky kladené na diplomové práce. Proto ji doporučuji jako podklad k obhajobě a navrhuji ji hodnotit známkou *velmi dobře* nebo *dobře* podle průběhu obhajoby.

V Praze 25. ledna 2015

Mgr. Alena A. Fidlerová, Ph.D.